

Cestovní ruch - úvod

ÚVOD

Turismus (cestovní ruch) je považován za **největší obor světové ekonomiky**. Velikost a důležitost turismu je překvapující – *situaci v roce 2000* lze doložit následujícími čísly (WTO, 2001):

- počet *turistických příjezdů* dosáhl na světě podle odhadů počtu 698,3 mil.;
- *finanční příjmy* ze světového turismu dosáhly 476 mld. US\$, což znamená oproti roku 1999 růst o 4,5 %.

Na globální úrovni bylo podle organizace World Travel and Tourism Council (WTTC, 2000) *změřeno, že turismus (cestovní ruch) přímým a nepřímým způsobem:*

- vytváří *cca 11 % HDP světa* (3 575 mld. US\$);
- umožňuje vznik asi 200 mil. *pracovních míst*;
- z toho vyplývá, že v turismu je zaměstnáno asi 8 % *zaměstnaných*.

Odhady do budoucna hovoří o tom, že *tyto podíly i nadále porostou*.

Světový turismus se zároveň vyznačuje silným vlivem na okolní prostředí, jeho důsledky jsou především *ekonomické, politické, sociální, environmentální, technologické* apod. Jejich **rozložení ve světě je přitom extrémně nerovnoměrné** (situace v roce 2000, WTO, 2001):

- 58 % světového turismu (měřeno počtem mezinárodních příjezdů) se realizuje v *Evropě*;
- všechny regiony světa hostily v roce 2000 více turistů než v roce 1999, nejrychleji rostoucími oblastmi z tohoto hlediska však jsou *východní Asie a Pacifik* (ve srovnání s rokem 1999 návštěvnost vyšší cca o 14,5 mil. osob, míra růstu 14,5 %);
- naproti tomu relativně nejmenší růst počtu mezinárodních příjezdů (o 1,5 %) byl dosažen v *Africe*

Minimálně z těchto důvodů je důležité se otázkám turismu (cestovního ruchu) a otázkám souvisejícím s jeho prostorovým rozložením věnovat.

DEFINICE POJMŮ, TERMINOLOGICKÉ PROBLÉMY

V oblasti cestovního ruchu (CR) se lze setkat s *řadou pojmů*, jejichž významy se do značné míry *překrývají*, ale zároveň se určitým způsobem *liší* (respektive různí autoři jejich význam vykládají různým způsobem). Jedná se např. o termíny:

- *cestování* × *turismus* × *cestovní ruch*,
- *návštěvník* × *turista* × *výletník*,
- *volný čas* × *rekreace*,
- apod.

Pojem turismus (cestovní ruch)

Termíny cestovní ruch a turismus jsou většinou s jistým zjednodušením považovány za synonyma s tím, že turismus je více používán v *zahraniční (především anglosaské) literatuře*.

Turismus (cestovní ruch) lze tedy široce chápat jako *pojem*, který je vztažen k oblasti *výzkumu lidských a obchodních aktivit spojených s různými aspekty dočasného pohybu osob z jejich domovů a běžného pracovního prostředí do jiných prostředí, a to za účelem obchodu, zábavy nebo z jiných osobních důvodů*. Pro zpřesnění pojmu lze uvést **pět hlavních charakteristik turismu**:

1. základním předpokladem vzniku turismu je *pohyb lidí do různých destinací (cílových míst) a jejich pobyt v těchto místech*;
2. v rámci tohoto pohybu lze rozlišit *dva základní prvky*:
 - a. *cestu do destinace*,
 - b. *pobyt v destinaci spojený se specifickými aktivitami*;
3. cesta a pobyt samotný se musí uskutečnit *v jiném prostředí než je běžné místo bydlení a práce*, takže důsledkem turismu je určitá odlišnost aktivit podnikaných v domácím prostředí a v turistické destinaci;
4. pobyt v turistické destinaci je *dočasný, má krátkodobý charakter*, důležitým znakem je existence záměru vrátit se za několik dnů, týdnů nebo měsíců zpět domů;
5. návštěva destinace je *motivována jiným cílem než trvalým přestěhováním či snahou vydělat zde peníze* (jednou jakou formou, např. ziskem zaměstnání).

Půjdeme-li v této definici ještě dále, lze uvést že **významným znakem turismu** (cestovního ruchu) je také jeho *volnočasový charakter*, k němuž patří tzv. *diskreční využití času a peněz* (tzn. využití podléhající volnému uvážení turisty). Hlavní motivací turismu (cestovního ruchu) často bývá *rekreace*.

Z výše uvedeného plyne, že další podstatnou charakteristikou turismu (cestovního ruchu) je vždy **zahrnutí nějaké formy cestování** (protože se minimálně musím dostat do destinace mimo své běžné prostředí). Tento vztah však nelze uvést recipročně, protože důležitým znakem turistických cest je jejich *dočasnost a krátkodobost*, zatímco **cestování je pojmem širším**, protože je zároveň *skutečností spojenou např. i s dojížděnkou do práce nebo do školy, s migrací apod.*

Někteří další autoři také akcentují skutečnost, že **turista (účastník CR) je někdo, kdo opouští domov, aby zažil nějaký druh „jinakosti“** (pojetí toho, co tuto podmínku splňuje se v čase velmi rychle mění), cílem je *snaha po úniku z normalnosti, únik z běžného života doma a v práci, zisk nových zkušeností, setkání s novými zajímavými lidmi* apod.

Technická definice turismu (cestovního ruchu)

Na základě uvedených skutečností se různé významné instituce zabývající se výzkumem cestovního ruchu (turismu) pokouší vytvořit **účelově vázanou, jednoznačnou definici** tohoto pojmu. Tyto pokusy se většinou opírají o *tři nejdůležitější prvky*:

- **účel cesty** (např. obchodní cesta, prázdninová cesta, návštěva přátel a příbuzných, ...);
- **časové rozpětí**, do něhož se musí délka cesty „vejít“, jde tedy o stanovení *minimální a maximální doby, po kterou musí být turista mimo domov* (resp. po níž musí být v destinaci); ve většině případů se uvažuje *rozmezí 24 hodin až jeden rok*;
- **přesné vymezení skupin osob, které se mezi turisty buď řadí nebo neřadí** (příkladem mohou být např. osoby, které danou zemí jen projíždějí – např. při cestě do Chorvatska se průjezd Rakouskem a Slovinskem započítá mezi turistické příjezdy nebo ne?, podobně jedu-li nakupovat do bezcelní zóny, v níž strávím méně než 24 hodin, jsem turista nebo ne?, apod.).

Na základě takových úvah používá v současné době organizace **World Tourism Organisation** (WTO) definici přijatou na své *konferenci v roce 1991 v Ottawě*, která definuje turismus (cestovní ruch) následujícím způsobem:

Definice WTO (Ottawa, 1991):

Turismus (cestovní ruch) zahrnuje aktivitu osob cestujících a pobývajících mimo své obvyklé prostředí po dobu kratší než specifikované časové období s tím, že hlavním účelem takové cesty je jiná aktivita než získání finančních prostředků v místě návštěvy.

V definici použitá *spojení* mají následující *smysl*:

- pojem „*mimo své obvyklé prostředí*“ vylučuje z turismu výlety podniknuté v místě obvyklého bydliště, časté cesty mezi místem práce a trvalého bydliště a také všechny další cesty běžného charakteru;
- pojem „*po dobu kratší než specifikované časové období*“ vylučuje z turismu dlouhodobé migrace a přechodné pobyty;
- pojem „*hlavním účelem takové cesty je jiná aktivita než získání finančních prostředků v místě návštěvy*“ vylučuje z turismu pracovně motivované pobyty.

WTO také doporučuje v zájmu lepšího porozumění turismu a zlepšení statistiky **rozlišovat mezi návštěvníky (nadřazený pojem) dvě skupiny - turisty (tourist) a výletníky (excursionist = day tripper)**:

- *mezinárodní turista* = návštěvník, který cestuje do *jiné země*, než kde trvale pobývá, přitom v této zemi musí *alespoň jednou přenocovat*, jeho pobyt zde však *nesmí překročit jeden rok* a hlavním účelem jeho návštěvy je *jiná aktivita než získání finančních prostředků* v místě návštěvy;
- *mezinárodní výletník* = návštěvník, který cestuje do *jiné země*, než kde trvale pobývá, přitom v této zemi pobývá *kratší dobu než 24 hodin* (respektive zde ani jednou nepřenocuje), hlavním účelem jeho návštěvy je *jiná aktivita než získání finančních prostředků* v místě návštěvy;
- *domácí turista* = analogická definice jako v případě mezinárodního turisty, avšak pobyt mimo prostředí běžného bydliště *nesmí překročit 6 měsíců*;
- *domácí výletník* = analogická definice jako v případě mezinárodního výletníka.

Vytvoření kategorie výletníka však není podle názoru některých autorů příliš smysluplné, neboť je určitou mezinárodně platnou dohodou, že *pojem turismus (cestovní ruch) se vztahuje k aktivitám všech návštěvníků* – tedy těch, kteří v destinaci přenocují, i těch kteří tam stráví dobu kratší než 24 hodin. *Význam kategorie výletníků v posledních letech stoupá*, neboť v souvislosti s rozvojem zejména dopravních technologií (především v důsledku snazší dostupnosti letecké dopravy) jejich podíl mezi návštěvníky stoupá.

Pokus o určitou **typologii obyvatel z hlediska turismu** (cestovního ruchu) představuje obr. 2.13 (Hall, s. 71) – promítnout a trochu projít!!!

Další pojmy (volný čas, rekreace)

S turismem (cestovním ruchem) úzce souvisí také některé **další pojmy**. Tyto pojmy jsou obvykle vnímány jako úzce propojené a vzájemně se překrývající. Přesto je vhodné se je alespoň pro terminologickou přesnost pokusit *definovat*:

- **rekreace** = *činnost (nebo dokonce nečinnost), jež je podnikána dobrovolně v průběhu volného času, a to přednostně za účelem radosti, potěžení a uspokojení*. Na rozdíl od CR tedy rekreace (a rekreační aktivity) *nejsou spojeny s nutností někde cestovat* – ležet a číst si, běhat, dívat se na televizi apod. mohou i doma (respektive v místě svého bydliště, tzn. ve svém běžném prostředí);
- **volný čas** = spíše z psychologického hlediska definovaný pojem, jde o *stav bytí, v jehož rámci je podnikána řada aktivit v době mimo práci, cílem je potěšení, zábava, učení, relaxace*. V podstatě jde o *základní podmínku rekreace*, neboť v tomto rozpoložení mohou podnikat činnosti, které relaxaci umožňují.

Definice volného času je založena na třech *hlediscích*:

- *čas* = v tomto pojetí jde o *čas, který zbývá* po odečtení práce, spánku a dalších „povinností“, vymezení je *problematické*, protože zbývající čas může mít různou kvalitu, navíc některé sociální skupiny mohou cítit nežádoucí (vnucený) nadbytek volného času – např. důchodci nebo nezaměstnaní;

- *aktivity* = jde o čas, v němž jsou podnikány určité aktivity, jejichž cílem je potěšení, odpočinek, relaxace, zadosťuchání apod. Někdy jsou činěny pokusy o vytvoření seznamu aktivit, jež jsou považovány za volnočasové, tato snaha je však značně *problematická*, protože např. něco, co je pro někoho zábavou, může jiný člověk považovat za zátěž (např. práce na zahradě), podobně problematické je vyřazení jezení z volného času (jakožto biologicky podmíněné nutnosti) apod.;
- *stav mysli* = podle tohoto úhlu pohledu *spočívá podstata volného času ve významu, jež je času a aktivitám připisován spíše než v čase a aktivitách samotných*; zásadní význam zde má *každý jednotlivec*, skutečnost, že si sám rozhoduje, co budu dělat – tedy dominantním rysem je *možnost dobrovolné volby* (velký vliv kategorií jako je např. třída, gender, věk, ...). S tímto pojetím volného času úzce souvisejí pojmy jako *percepce, osobní preference* apod.

Uvedené pojmy se často zaměňují, jejich význam je totiž velmi blízký, v řadě případů v podstatě *splývá*, byť místo jejich provádění, trvání a motivace účastníků se mohou výrazně odlišovat. Tomuto procesu *napomáhá také nástup nových forem CR* (rurální a městská turistika, zábavní a tematické parky), jež jsou spojeny se snazší dostupností těchto aktivit a kratšími časovými intervaly volna.

Přesto lze konstatovat, že do určité míry jsou turismus a rekreace považovány za podmnožinu širě koncipovaného pojmu volný čas. Vztah mezi těmito pojmy lze znázornit pomocí obr. 1.1 (Hall, s. 5). Mezi pojmy je zřetelný výrazný překryv, sledovat lze dvě *výjimky*:

- *obchodní cestování* (pracovními důvody vyvolaná forma turismu – zde je potřeba zdůraznit, že tato forma vyhovuje výše uvedené definici WTO, protože člověk není placen v místě, které jede navštívit!!!);
- „*serious leisure*“ (tato kategorie odpovídá stavu, kdy v práci dělám něco, co je zároveň mým koníčkem – potom vlastně i při práci relaxuji, nebo jinými slovy neberu práci jako zátěž, nutné zlo).

V současném pojetí převládá následující *pojetí rozdílu mezi pojmy turismus (cestovní ruch) a rekreace*:

- *turismus* = pojem se vztahuje primárně k volnočasovému a pracovně motivovanému cestování s tím, že znakem je *návštěva určité destinace, která znamená příliv nových peněz od návštěvníků do regionální ekonomiky*, čímž přispívá k tvorbě pracovních příležitostí, odvodu daní atd.;
- *rekreace* = pojem se vztahuje spíše k volnočasovým aktivitám *podnikaným obyvateli přímo ve svém regionu*, což přispívá k „*otáčení*“ peněz v rámci místní komunity, rekreace tedy v tomto pojetí nepřináší do regionu nové peníze.

Turismus tak může být interpretován jako jeden z možných způsobů rekreace vyznačující se cestou do destinace a krátkodobým pobytem mimo místo běžného pobytu.

Jednoznačně akceptovaná definice těchto pojmů však neexistuje a patrně ani není možná - proto není nutné jejich preciznímu odlišení věnovat větší pozornost.

Rekreační činnosti (aktivity) bývají členěny na základě tří pohledů:

- *aktivní × pasivní rekreace* = rozlišení je provedeno na základě *stupně fyzické aktivity* (hraní fotbalu × sledování fotbalu v televizi), v poslední době *roste popularita určitých forem aktivní rekreace*, jde např. o určitou módnost sportovních aktivit jako je squash, golf a jiné aktivity provozované ve sportovních centrech a dále některé venkovní sporty (horská turistika apod.), v souladu s trendy postmoderní spotřeby je i vyšší důraz na diváckou atraktivitu řady dříve nepřilíživě populárních sportů související s pasivními formami rekreace;

- **formální × neformální rekreace** = rozlišení je provedeno na základě *organizovanosti účasti* na dané aktivitě; v současné době je evidentní *trend k růstu stupně formalizovanosti rekreace*, a to ať už prostřednictvím organizací různých nadšenců nebo prostřednictvím komodifikace rekreačních aktivit (různé aktivity jsou nabízeny jako zboží – např. možnost zakoupit si půlhodinový let na padáku atd.);
- **zdrojově orientovaná × uživatelsky orientovaná rekreace** = rozlišení je provedeno na základě *toho, zda lze danou aktivitu realizovat v přírodním prostředí nebo zda je nutná existence specializovaného zařízení*, toto rozlišení je často chápáno jako rozdíl mezi venkovskými (zdrojově orientovaná) a městskými (uživatelsky orientovaná rekreace) lokacemi; ve venkovských oblastech může být dané zaměření rekreačních aktivit potenciálním zdrojem konfliktu s dalšími možnými formami land use či s trvalou udržitelností.

Rozlišení městského a venkovského prostoru nelze brát za stěžejní východisko, jde spíše o *rozdílné využití odlišných prostorů* – např. parky a břehy řek představují zdrojově orientovanou formu rekreace, nicméně ve městech spíše jen doplňují formální volnočasová centra. Naopak i ve venkovském prostoru je dnes neformální rekreace v otevřené venkovské krajině významně doplňována komodifikovanými placenými atrakcemi (tradiční památky, zábavní parky, ...).